

© Сметана О.М., Нестор О.О., Прилипка В.В.*, 2005

Криворізький технічний університет

Криворізький державний педагогічний університет

МАКРОМОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ҐРУНТІВ ЛАНДШАФТНО-ТЕХНОГЕННИХ СИСТЕМ ПІВДЕННОГО ТА НОВОКРИВОРІЗЬКОГО ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ КОМБІНАТІВ

Досліджувались макроморфологічні особливості ґрунтів двох ГЗК. У складі ґрунтового покриву відмічені техногенні примітивні карбонатні ґрунти. Особливостями їх генезису є формування генетичних горизонтів внаслідок осідання техногенного карбонатного пилу, зміни типу ґрунтоутворення через трансформацію режиму зволоження.

Морфологічні ознаки ґрунту відображають його внутрішні властивості, походження та історію розвитку. У ґрунтознавстві одним із базових є морфологічний метод, який полягає у вивченні ґрунтів у їх природному заляганні шляхом описання їх органолептичних ознак. Цей метод дозволяє (за умови професійного застосування та знання кореляції між зовнішніми ознаками та внутрішніми властивостями) вже у полі виявити з певною мірою наближення генезис ґрунту і передбачити його основні фізичні та хімічні властивості, а також особливості його генезису (Добровольський, 1976; Герасимов, Глазовская, 1960). Ґрунти ландшафтно-техногенних систем Криворіжжя маловивчені, є лише публікації С.Д. Ющука (1982) про особливості мікробудови деяких ґрунтів антропогенно-змінених біогеоценозів регіону. Метою нашої роботи було виявлення макроморфологічних особливостей ґрунтів Південного та Новокриворізького гірничо-збагачувального комбінату (ПГЗК та НКГЗК).

Методи досліджень. Основним методом досліджень був метод польової діагностики ґрунтів та макроморфологічних описів (Ковда, 1973).

Розріз 1. Розташований між коліями залізничного роз'їзду Новокриворізького гірничо-збагачувального комбінату. Рослинний покрив представлений пирієм повзучим, солончаковою айстрою звичайною, латуком татарським, амброзією полиноистою, буркуном білим, солянкою іберійською. Проективне покриття до 60%.

Н 0-9 см. Чорний, до бурого, свіжий, дерев'янисто-легкосуглинистий, грудкуватий, з включеннями кварцових сланців до 5 см. Мінеральна фракція

представлена продуктами руйнування сланців. Верхні 1,5-2 см мають більш сірий відтінок, що обумовлено осіданням пилорудного концентрату. Густо пронизаний коренями трав'янистої рослинності. Переходить в *hP* насипний плавно.

hP 9-29 см. Насипний, переважає кам'яниста фракція, зустрічаються окотиші. Цей горизонт супіщаний. Відмічені шматки спеченого шлаку.

P глибше 29 см. Материнська порода: суміш жовтого крупнозернистого піску безструктурного з шлаковими частками та окотишами (пісок солоний, морського походження, відмічаються мушлі гребінців). Слабко засолений.

Скипання від 10% НСІ з поверхні. Відмічені гнізда мурах. Примітивні сформовані техногенні ґрунти на насипному субстраті. Формування ґрунтового профілю відбувається за рахунок осідання пилу рудного концентрату та гіпергенезу кам'янистих порід.

Розріз 2. Розташований між коліями залізничного роз'їзду Новокриворізького гірничо-збагачувального комбінату на концентраті, змішаному з дрібними окотишами і кам'янистою дресвою. Рослинний покрив представлений солянкою іберійською, відмічені поодинокі куртинки костриці валіської, гіпсолюбки звичайної. Проективне покриття до 50%. Скипання від 10% НСІ з поверхні.

HP 0-2 см. Темно-сірий, на поверхні наліт солей, шматочки шлаку, свіжий, безструктурний, слабо пронизаний коренями. Нижче переходить в концентрат.

Субстрат з ознаками ґрунтоутворення (відбувається формування засолених техногенних карбонатних ґрунтів). Формування ґрунтового профілю відбувається за рахунок осідання пилу рудного концентрату та гіпергенезу кам'янистих порід.

Розріз 3. Розташований в 200 м від агломераційної фабрики НКГЗК. Рослинний покрив представлений пирійно-лещицевими угрупованнями, проективне покриття до 98-100%.

H_o до 2-3 мм. Слабко виражений калдан.

H 0-4 см. Палево-сірий пилуватий, утворює дернину, сухий рихлий. Скипання від 10% НСІ з поверхні. Переходить в *hP* чітко за структурою, гранулометричним складом та, вірогідно, особливостями органічної речовини.

hP до 9 см. Кам'янистий палево-сірий з переважанням палевого, дрібнозернистий пилуватий безструктурний. Переходить в *P* чітко за

кольором, структурою та складом.

P глибше 9 см. Щільний, палевий, грудкувато-призматичний, глинистий, сухий карбонатний, кам'янистий горизонт. Глиниста підстеляюча порода не материнська, а насипна.

Примітивний сформований техногенний ґрунт. Утворився за рахунок осідання пилу залізорудного концентрату.

Розріз 4. Розташований поблизу відстійника шламових вод НКГЗК. Рослинний покрив представлений очеретом південним. Проективне покриття до 45-65%.

Поверхня ґрунту коричнево-зелена від водоростей.

H 0-3 см. Сірий з палевим відтінком, глибше переходить в чорно-сірий глеєвий горизонт.

HP 3-8 см. Глеєві прошарки більш темні по кореневих ходах очерету. Відчувається запах сірководню. З 14 см відмічається вода.

Усі горизонти мокрі безструктурні шламові. Верхні горизонти муловато-шламові.

Примітивний гідроморфний техногенний ґрунт з процесами оглеєння, формується за рахунок гідроморфного гумусоутворення в шламовій масі.

Розріз 5. Розташований між цехами РЗФ НКГЗК. Акацієво-в'язові насадження, зімкнутість 0,4. Трав'янистий покрив утворений очитком їдким, амброзією полинолістою, синяком звичайним. Проективне покриття 30%.

H 0-7 см. Темно-сірий, порошисто-зернистий з переважанням порошистої фракції, мало структурований, агрегати неміцні. З поверхні відмічаються залишки майже повністю мінералізованої підстилки із слабопомітних гуміфікованих залишків листя та стебел очитку. Горизонт слабо пронизаний коренями, сухий, супіщаний с пилюватою плазмою.

HP 7-15 см. Сірий з жовтувато-палевим відтінком, більш суглинистий, пронизаний коренями деревних рослин. З поверхні містить кам'яністі включення жовтого піску із залишками мушлів.

II HP 15-39 см. Палевий до палево-сірого, суглинистий, безструктурний карбонатний горизонт с чорними плямами та прожилками, густо пронизаний крупними коренями рослин. Агрегати вуглуватої форми, зернисто-грудкуваті, щільні. Оскальпований.

II hP 39-44 см. Суглинистий, палево-сірий з бурим відтінком, містить дрібні карбонатні вкраплення, безструктурний, більш рихлий, ніж попередні горизонти.

II Рбуровато-палевий лес з дрібними карбонатними вкрапленнями.

Примітивний розвинутий техногенний ґрунт. Ґрунтоутворення іде за підстилковим типом на похованому оскальпованому чорноземі звичайному.

Мікропрофіль на північ від РЗФ-1 НКГЗК. Розкорчоване деревне насадження на суглинистих ґрунтах.

Розріз 6. В верхній частині (автономна позиція мікрорельєф рослинний покрив представлений циклахоною нетреболистою, віниччям справжнім, буркуном битим та кореневою порослю акації білої. Проективне покриття рослинного покриву до 10-15%. Палеві кам'янисті суглинки змішані з бетоном і мають ознаки ґрунтоутворення. Відмічається первинне корочкове ґрунтоутворення та поодинокі гнізда мурах. Субстрат з ознаками ґрунтоутворення.

Розріз 7. Транзитна позиція - схил 10°. Рослинний покрив більш виражений. У ґрунті відмічається сортування часток за розміром. Ґрунти легко суглинисті до супіщаних. Примітивний ґрунт транзитної позиції.

Розріз 8. Акумулятивна позиція. Проективне покриття рослинною покриву до 40%, життєвість 5 балів. Ґрунти представлені наносними мульовими шаруватими утвореннями. У нижній частині збільшена кількість піщаних часток.

Примітивний ґрунт акумулятивної позиції. В інших місцях по мікропрофілю субстрат з ознаками ґрунтоутворення.

Розріз 9. Розташований поблизу ПНС-3 аглофабрики Південного ГЗК. Деревний ярус представлений тополею чорною із зімкнутістю 0,2. Трав'янистий ярус - пирієм повзучим, лядвенцем українським, синяком звичайним, деревієм звичайним. Проективне покриття 95%.

Н_о слабовиражений калдан, потужністю 0,5 см, складається з опалою листя, гуміфікованих стебел пирію та інших рослин.

Н 0-6 см. Темно-сірий до сірого, шламovidний, слабоагрегований, скипає з поверхні, зустрічаються кварцеві піщинки, сухий, густо пронизаний коренями пирію, дуже щільний.

Р жовта карбонатна засолена глина дрібнопризматичної структури. Простежена до 20 см.

Примітивний несформований техногенний ґрунт, що утворився внаслідок осідання шламового пилу та концентрату на засолену глину.

Розріз 10. Спонтанно сформований деревний ценоз в районі агломераційної фабрики №2. Рослинний покрив: деревний ярус

представлений кленом ясенелистим, в'язом низьким, зімкнутість 0,4-0,9. Чагарниковий ярус - поросль клена ясенелистого. Трав'янистий ярус слабо виражений, представлений поодиноким пирієм повзучим, будяком українським. Рельєф представлений техногенним.

H₀ 0-0,5 см. Майже повністю розкладена підстилка листяного опаду, листя скелетовані, розклад підстилки йде в напрямках гуміфікації та мінералізації. Сухий, переходить в *H₁* поступово та малопомітно. Скипання від 10% НСІ з поверхні. На поверхні відмічається велика кількість гілок.

H 0,5-10 см. Темно-сірого кольору, пилюватий, неструктурований, сухий горизонт, густо пронизаний дрібними коренями рослин, вірогідно, утворений пилюватою фракцією залізорудного концентрату.

HP 10-15 см. Палевий з сірим відтінком, легкосуглинистий, сухий, щільний, карбонат-ний, слабкозернистої структури, відмічаються затьоки темної речовини по тріщинках. Підстилається кам'янистим шаром, перемішаним з палевим суглинком.

У горизонті *P* відмічаються крупні опорні корені деревних рослин.

Техногенний примітивний сформований карбонатний ґрунт. Ґрунт формується за рахунок осідання пилу рудного концентрату та його перерозподілу за профілем.

Розріз 11. Розташований поблизу агломераційної фабрики №2 Північного ГЗК. Трав'янистий ярус представлений пирієм повзучим, віниччям справжнім, латуком татарським, молочаєм Сегієра, берізкою польовою. Проективне покриття до 60%.

H 0-9 см. Пилюватий темно-сірий з білими дуже дрібними вкрапленнями карбонату, свіжуватий. Густо пронизаний коренями пирію, що утворюють дернину. Переходить в *hP* за зв'язністю, вологості та відтінком. Скипання від 10% НСІ з поверхні.

hP 9-16 см. Більш свіжуватий, ніж попередній горизонт, пронизаний коренями, рихлий, сухий, механічний склад такий же.

P змішаний глинисто-чорноземний горизонт, щільний, дрібнопризматичний дозернистого (реліктовозернистий). Агрегати міцні, плямистого забарвлення від чорного до бурого, місцями палеві. Техногенні примітивні розвинуті ґрунти на похованому оскальпованому чорноземі зі змішаними горизонтами.

Розріз 12. Розташований поблизу складу концентрату Південного ГЗК. Трав'янистий покрив представлений пирієм повзучим, в'язелем барвистим,

льонком звичайним, цикорієм диким, деревієм звичайним. Проективне покриття 75-80%.

*H*₀ 0-6 см. Сірий, в нижній частині до палевого, зернисто-грудкуватий, на поверхні відмічена пилувата фракція до 25%, суглинистий, дуже щільний. Переходить в *P* язиками.

P 6 см та нижче. Палево-жовтий, дуже щільний лесовидний карбонатний горизонт зі включеннями карбонату, білозірки.

Примітивний несформований суглинистий ґрунт, в якому спостерігається нагромадження пилу на поверхні та перерозподіл карбонатів за профілем.

Розріз 13. Розташований між коліями залізничного роз'їзду Південного ГЗК. Ділянка з моховим покривом.

H 0-0,5 см. Темно-сірий, помірно щільний, пилуватий, густо пронизаний ризоїдами моху.

P сірий, пилуватий, кам'янистий (кам'янистість до 80%) змішаний з бурим окисленим пилуватим кам'янистим горизонтом *P*₂.

Примітивний техногенний ґрунт, що утворився за "моховим" типом.

Розріз 14. Розташований на газоні поблизу адміністративного комплексу Південного ГЗК. Трав'янистий покрив представлений пирієм повзучим, тонконогом стиснутим, деревієм звичайним, буркуном білим, кульбабою лікарською. Проективне покриття до 65%.

H 0-8 см. Пилуватий, сірий, пронизаний коренями, включає бите скло, будівельне сміття.

P пилуватий карбонатний із будівельним сміттям суглинок.

Примітивний несформований техногенний ґрунт, що утворився внаслідок осідання рудного пилу на будівельне сміття.

Таким чином, у формуванні ґрунтів ландшафтно-техногенних систем, відмічені: гумусоутворення за примітивним, лісовим, гідроморфним та моховим типами; гіпергенез гірських порід, перерозподіл карбонатів, легкорозчинних солей.

У ґрунтовому покриві відмічено генетичний ряд ґрунтів від субстратів з ознаками ґрунтоутворення до примітивних сформованих ґрунтів. Формування ґрунтів ландшафтно-техногенних систем детерміноване інтенсивністю техногенних процесів (наприклад, осіданням пилу рудного концентрату, привнесенням шламових мас тощо), специфікою зволоження та підстиляючою породою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добровольский В.В. География почв с основами почвоведения. – М., 1976.
2. Герасимов И.П., Глазовская М.А. Основы почвоведения и география почв. – М., 1960.
3. Ковда В.Л. Основы учения о почвах. – М.: Наука, 1973. – 446 с.
4. Ющук Е.Д. Некоторые изменения почв подлесной растительностью в техногенных ландшафтах Криворожского железорудного бассейна // Биоценологические исследования степных лесов, их охрана и рациональное использование. - Днепропетровск: ДГУ, 1982. – С. 95-104.